

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ.

Вступ

Корупція негативно впливає на всі сфери життя. Небезпека корупції зумовлена впливом на інші злочини, зокрема євроінтеграційного спрямування (тероризм, організовану злочинність, торгівлю людьми, нелегальну міграцію тощо), які є небезпечними не тільки для України, але й для світу.

23 червня 2022 року Європейська Рада оприлюднила висновок щодо статусу кандидата України. Реалізація Угоди про асоціацію та можливість збереження статусу кандидата Європейського Союзу (далі – ЄС) вимагає змін в законодавстві України, в тому числі в кримінальному законодавстві. Можливість надання Україні статусу кандидата ЄС пов'язана з низкою вимог. Здебільшого, ці вимоги пов'язані із рівнем цінностей, зокрема реального забезпечення принципу верховенства права (складовою якого є принцип пропорційності), подальшого посилення протидії корупції, зокрема топ-корупцією високопосадовців, відкритості та прозорості уряду, забезпечення боротьби з відмиванням грошей відповідно до стандартів Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF), запровадження антиолігархічного закону для обмеження надмірного впливу олігархів в економічному, політичному та суспільному житті. Європейська комісія відстежуватиме прогрес України у впровадженні цих кроків і звітуватиме про них разом із детальною оцінкою країни. Тобто на даний момент Україні як ніколи потрібно усунути максимальну кількість прогалин, які стосуються протидії корупції. Разом з тим, така протидія має відповідати принципам кримінального права, зокрема пропорційності.

Особливості пропорційності протидії корупції у повоєнний період досліджено на основі специфічних рис Одеси, особливостей толерування та протидії корупційним практикам. Одеса – портове місто. Має багато транспортних сполучень, зокрема з Молдовою та Польщею. Зараз спрощено порядок перевезення гуманітарної допомоги, боєприпасів, особливо бронежилетів. Злочинці швидко адаптуються і користуються ситуацією. Тому ситуація з корупцією також погіршується.

Сучасні вітчизняні дослідження, що відображують окремі аспекти корупції, що призвело до кількох емпіричних внесків за останні роки. В. Дрьомін розглядає корупцію як соціальний інститут (Дрьомін 2018). О. Дудоров досліджував різні аспекти кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, проблеми кваліфікації, зловживання впливом, незаконного збагачення (Дудоров 2022). Т. Коломoeць та С. Кушнір досліджують пропорційність використання моніторингу способу життя як антикорупційного засобу (Коломoeць 2019). Т. Мельничук досліджувала організовану злочинність в Україні та її моделі в перехідний період (Мельничук 2023). Д. Михайленко розробив концепцію кримінально-правової протидії корупційним правопорушенням в Україні, в тому числі застосував тест на пропорційність щодо протидії таким правопорушенням (Михайленко 2017). М. Хавронюк досліджував зловживання у протидії корупції, зокрема доводить необґрунтованість визнання неконституційними норм, які передбачали кримінальну відповідальність за незаконне збагачення (ст. 368-2 КК у попередній редакції) та неправосудне рішення судді (ст. 375 КК) на підставі невідповідності принципу юридичної визначеності (Хавронюк 2020). В. Туляков досліджує додержання принципів рівності, пропорційності, справедливості при притягненні осіб до відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, які він розглядає як окремий спеціальний режим кримінально-правового регулювання зокрема через обмеження, які стосуються обмежень застосування заохочувальних норм до такої категорії правопорушень (Туляков 2023).

Водночас протидія корупції та пропорційність такої протидії залишається актуальною в контексті євроінтеграції, особливо з огляду на вимоги до України як країни-кандидата до ЄС.

Мета і завдання статті

Метою статті є вдосконалення положень чинного кримінального законодавства щодо пропорційності протидії корупційним правопорушенням.

Для досягнення поставленої мети були поставлені наступні завдання:

1. Визначити поняття пропорційності протидії корупції.
2. Здійснити моніторинг динаміки корупційних правопорушень, а також організованої злочинності із корупційною складовою в Україні під час воєнного стану.
3. Встановити методи протидії корупції, враховуючи додержання принципу пропорційності.
4. Запропонувати зміни до КК України в частині усунення недоліків у протидії корупційним кримінальним правопорушенням в контексті пропорційності.
5. Спрогнозувати розвиток корупції в повоєнний період в контексті пропорційності.

Матеріали та методи

Методологічною основою статті є загальні та спеціальні методи. Зокрема, використання догматичного методу допомагає уточнити положення щодо пропорційної протидії корупції на національному та міжнародному рівнях. Проаналізовано положення деяких міжнародних нормативно-правових актів, які спрямовані на протидію корупції. Діалектичний метод сприяв аналізу національного та міжнародного законодавства.

Крім того, діалектичний, догматичний та системно-функціональний методи використовувались для аналізу доктринальних досліджень здебільшого вітчизняних вчених. Це дало змогу проаналізувати наявні ресурси, що

висвітлюють питання протидії корупції, а також пропорційності такої протидії. У статті використовуються наукові роботи, написані у воєнний та довоєнний періоди. Довоєнні роботи мають фундаментальний характер та можуть використовуватись незалежно від часу. В роботах, написаних в період воєнного стану також розглядаються певні особливості протидії корупції, виклики пов'язані з війною та прогнози щодо повоєнного періоду.

При вивченні доктринальних положень з теми використовувалися методи дедукції, аналізу та узагальнення. Зокрема аналізувались та узагальнювались статистичні дані Міністерства внутрішніх справ для відстеження тенденції вчинення корупційних кримінальних правопорушень, в тому числі у складі організованих груп у 2022 та 2023 роках.

За допомогою статистичного методу проаналізовано офіційну статистику корупційних правопорушень за 2021, 2022 та 2023 роки. Досліджено дані Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, за період з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2023 року. Використовуючи метод контент-аналізу здійснено пошук вироків за ключовими словами «Корупційні кримінальні правопорушення» в Єдиному державному реєстрі судових рішень з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2023 року в Одеській області.

За відомостями Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення, за період з 01.01.2023 по 31.12.2023 до реєстру внесено 1929 записів про кримінальні правопорушення, 861 про адміністративні правопорушення, 284 за дисциплінарні проступки, 1 без зазначення категорії справи (введено до 2019 року). З 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року до реєстру внесено 1179 записи про кримінальні правопорушення, про адміністративні – 1529, про дисциплінарні – 113 (Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення).

За допомогою звітів Міністерства внутрішніх справ було проаналізовано кількість корупційних правопорушень за 2021, 2022 та 2023 роки, визначено

відсоток їх збільшення; проаналізовано кількість закритих справ; покарання, призначені за вчинення корупційних правопорушень, підстави закриття кримінальних проваджень; кількість кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчено розслідуванням; рівень матеріальних збитків, їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності за корупційними правопорушеннями. Аналіз звіту Генеральної прокуратури «Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями» за січень-грудень 2021, 2022 та 2023 року дав можливість проаналізувати кількість кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами та злочинними організаціями, в тому числі з корупційними зв'язками, кримінальні провадження за якими закінчено розслідуванням (Таблиця 5), а також визначити відсоток їх збільшення.

Використовуючи метод контент-аналізу, в Єдиному державному реєстрі судових рішень з 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року в Одеській області було знайдено 49 вироків щодо категорії кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. З 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року було знайдено 94 вироків за аналогічним пошуком. З 1 січня 2022 року по 31 грудня 2022 року в Одеській області було знайдено 160 вироків за пошуком «корупційні кримінальні правопорушення». З 1 січня 2023 року по 31 грудня 2023 року було знайдено 184 вироків за аналогічним пошуком.

Проаналізовано результати опитування Фонду «Демократичної ініціативи» ім. І. Кучеріва «Демократія, безпека та соціальне становище: думка респондентів в Одеській області у 2023 році», які дали змогу визначити відсоток населення, яке не довіряє владі та вважає корупцію одною з найвагоміших проблем в державі.

Використано польові дослідження Центру дослідження незаконних ринків та конфлікту в Україні Глобальної ініціативи протидії транснаціональній організованій злочинності (GI-TOC) у звіті (створеного у березні 2022 року та презентовано 5 вересня 2023 р.) «У порту штормить» щодо організованої злочинності в Одесі після російського вторгнення (Global Initiative Against

Transnational Organized Crime, 2023), в якому розкривається взаємозв'язок організованої злочинності та корупції в Одесі. У Звіті використано точки зору представників правоохоронних органів, журналістів, представників «злочинного світу». Звіт оприлюднено у відкритому доступі, отже на його результати можна посилались.

За допомогою наративного методу та методу спостереження, у дослідженні використано результати власного спостереження протягом 15 років проживання в Одесі з 2008 року, в тому числі з 2019 року у якості адвоката (це охоплює як довоєнний, так і період воєнного стану) за роботою правоохоронних, державних та судових органів, особливостями протидії кримінальним правопорушенням, в тому числі корупційним.

Пропорційність протидії корупції

Корупція є небезпечним явищем, в тому числі оскільки впливає на вчинення інших кримінальних правопорушень, зокрема які містяться в ст. 83 Лісабанського договору (організована злочинність, тероризм та ін.). У всіх транскордонних злочинах йдеться про корупційну складову.

В. Дрьомін у своїй докторській дисертації та низці наукових робіт розглядає корупцію та організовану злочинність як соціальні інституції (Дрьомін, 2018). Тобто корупційні практики вже настільки зв'язані із суспільними відносинами, що їх вже неможливо розділити. Хоча посилання на роботи довоєнного періоду, але вони мають фундаментальний характер та є актуальними зараз.

Враховуючи швидкість та масштаби поширення корупційних кримінальних правопорушень, а головне відсутність сприйняття їх небезпечності серед суспільства (про що буде йтись далі) є загрозою не тільки національній, але й міжнародній безпеці.

Необхідність криміналізації певних корупційних кримінальних правопорушень передбачено у ч. 1 ст. 8 Конвенції Організації Об'єднаних Націй

проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. (Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.). Аналогічні положення зазначені у ст. 18 Конвенції ООН проти корупції. Це означає, що кожна держава, яка ратифікувала Конвенцію зобов'язана вжити заходів щодо криміналізації відповідних діянь в чинному кримінальному законодавстві. Україна ратифікувала Конвенцію із застереженнями і заявами Законом «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю) № 1433-IV від 4.02.2004 р. Тобто згідно принципу субсидіарності у держави є певна дискреція щодо імплементації положень міжнародного законодавства. Якщо певні положення Конвенції не узгоджуються з чинним законодавством, можуть бути відповідні застереження. Щодо ратифікації цієї Конвенції зокрема робились застереження, пов'язані з термінологією тяжких кримінальних правопорушень. До КК України також вносились зміни щодо імплементації положень Конвенції. Зокрема, стаття 369-2 КК України («Зловживання впливом») стала результатом імплементації ст. 12 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією і ст. 18 Конвенції ООН проти корупції.

В. Туляков досліджуючи питання економічних втрат від організованої злочинності та корупції в ЄС зазначив, що такі втрати «...становлять від 218 до 282 мільярдів євро щорічно... Прибутки організованих злочинних угруповань в ЄС оцінюються в 110 мільярдів євро на рік. За приблизними підрахунками, лише корупція коштує економіці ЄС 120 мільярдів євро на рік (Туляков 2022: 73-74). Для України таких підрахунків наразі немає, але видається, що вони також є значними в грошовому еквівалентні.

Слід зазначити, що умови війни ускладнюють процес протидії корупції. Зокрема через безпекові питання, а також обмежені ресурси через те, що більшість ресурсів вкладається у протидію збройному конфлікту. Це є

зрозумілим, але корупційні практики знижують ефективність протидії збройному конфлікту, а також підсилюють недовіру людей до влади.

Непропорційність реагування на корупцію, або взагалі відсутність такого реагування масштабує це явище і воно стає все більш поширеним. Наявність допомог з боку інших держав Україні в умовах воєнного стану є лише спокусою осіб, які вчиняють корупційні правопорушення. Це вплітається у вже існуючі корупційні схеми та сприяють створенню нових схем.

Тому економічні фактори при вчиненні корупційних правопорушень також необхідно враховувати та поширювати прозорі та пропорційні механізми протидії.

Після початку повномасштабного вторгнення ціни на продукти харчування зросли в 3-4 рази в перші три місяці. Протягом 2022 року зарплата не підвищувалась. Протягом 2023 року підвищилась на 13 %, але враховуючи рівень інфляції – на 6 %. Це тільки за офіційною статистикою. Значно підвищились ціни на комунальні послуги. Про підвищення таких цін вже навіть ніхто не повідомляє. Крім того, нерівність між багатими та бідними збільшується можливостями багатих в контексті отримання відстрочки чи бронювання (пільги для бізнесу, можливість оплатити контракти за навчання, можливість утримувати трьох дітей та ін.) в умовах воєнного стану. Зневіра у владі та непрозорість розподілення податків, платежів, допомоги ЄС та ін. – є корупційними ризиками та може сприяти баченню організованої злочинності як прийняттого прибутку.

Разом з тим, чи можливо поступитись фундаментальними правами заради протидії корупційним правопорушенням, організованій злочинності, тероризму чи іншим небезпечним злочинам.

На думку Фіона де Лондрас і Фергал Ф. Девіс ефективний контроль за діями держави, орієнтованими на безпеку, слід оцінювати за ступенем, до якого він складається лише з дій, які є необхідними та пропорційними, і, таким чином, досягає відповідного балансу між потребами безпеки та правами особи (Londras, 2010: 20). Отже, необхідно говорити не про протидію корупції або іншим

злочинам будь-якою ціною (особливо коли йдеться про воєнний стан або інші особливі періоди), вибірккову протидію з показовими справами, а системну протидію корупції відповідну принципам, зокрема пропорційності.

В багатьох рішеннях ЄСПЛ йдеться про тест на пропорційність для аналізу порушення відповідного права. Елементами такого тесту є: 1. Обмеження прав має передбачатись національним законом. 2. Обмеження прав людини повинно відповідати легітимній меті. 3. Втручання у права людини має відповідати вимогам співмірності.

Законодавчі положення спрямовані на протидію корупції, статистика притягнення осіб до відповідальності за такі правопорушення, судова практика аналізуються з точки зору тесту на пропорційність з метою встановлення їх доречності, необхідності та наявності справедливого балансу публічного та приватного інтересу. При цьому пропорційне реагування має охоплювати всіх суб'єктів кримінально-правових відносин: особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілого, державу та суспільство в цілому (третіх осіб).

Будемо виходити з того, що пропорційність протидії корупції означає: 1) закріплення заходів протидії корупції, в тому числі встановлення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень в законі, який є зрозумілим та передбачуваним; 2) відповідність таких заходів легітимній меті, тобто захистити важливі для держави блага та принципи не порушуючи при цьому фундаментальні права людини; 3) співмірність реагування з боку держави (призначення покарання, інших заходів кримінально-правового характеру, в тому числі щодо юридичних осіб; примусових заходів медичного характеру; звільнення від кримінальної відповідальності) на корупційні правопорушення, враховуючи їх тяжкість, особу винного, обставини вчинення кримінального правопорушення та враховуючи відповідність такого реагування фундаментальним правам людини та загально визнаним принципам.

У наступних розділах аналіз пропорційності та непропорційності реагування на корупцію буде проводитись враховуючи вищезазначені елементи тесту на пропорційність. Потрібно змінити підходи до протидії корупції,

особливо в умовах воєнного стану та в той час коли Україна активно намагається стати членом ЄС, а саме зберігти баланс між забезпеченням безпеки (в контексті протидії корупційним правопорушенням та методів такої протидії) та фундаментальних свобод людини.

Динаміка корупції під час повномасштабного вторгнення

Особливості Одеси як багатонаціонального міста впливають на особливості вчинення злочинів, зокрема корупційних. Тому ці особливості мають бути враховані при протидії таким правопорушенням.

Відповідно до звіту «У порту штормить: організована злочинність в Одесі після російського вторгнення: дослідження»: «майже кожен респондент під час польових досліджень в Одесі в травні 2023 року стверджував, що акцент у місті робиться на «вирішенні проблем», не привертаючи уваги громадськості або правоохоронних органів, щоб уникнути негативних наслідків для кримінального бізнесу» (Global Initiative Against Transnational Organized Crime 2023: 7).

Враховуючи власні спостереження протягом 15 років проживання в Одесі з 2008 року (це охоплює як довоєнний, так і період воєнного стану) щодо такої стратегії слід зазначити, що саморегульована модель злочинності в Одесі базується на переговорній практиці, яка є дуже специфічною для Одеси загалом, а також корупційних практиках у формі подяк, взаємних послуг та ін. Отже, корупція використовується як інструмент для вчинення інших більш небезпечних злочинів, а також «вирішення проблем», про які йдеться у звіті. Корупція не сприймається як злочин, а як інструмент ведення бізнесу, в тому числі незаконного (в тому числі пов'язаного з організованою злочинністю).

Щодо нових корупційних практик, які з'явилися вже після повномасштабного вторгнення, слід зазначити, що контрабанда призовників стала новим нелегальним бізнесом як уздовж кордону з Молдовою поблизу Одеси (біля прикордонних переходів «Тиса», «Паланка» та ін.) (Державна прикордонна служба України, 2023). Зокрема, згідно з інформацією медіа,

чоловіків намагались перевезти в кузовах автомобілів; вони ніби супроводжували батьків або дружин з інвалідністю; за сприяння «швидкої» медичної допомоги (Сайт Міністерства внутрішніх справ. Новини, 2023); а також багато чоловіків виїхало завдяки їх реєстрації громадськими та волонтерськими організаціями у системі «Шлях» як водіїв вантажівок з гуманітарною допомогою.

Крім того, понад 10 високопосадовців розкрадали мільйони гривень на експорті українського зерна. За інформацією Служби безпеки України, для реалізації схеми її учасники залучили більше ніж 370 комерційних структур із ознаками фіктивності через які передавали продукцію. Підозрювані масово скуповували пшеницю у приватних фермерів, сільгосп підприємств та великих агрохолдингів. Встановлено, що цю пшеницю експортували через потужності зернових терміналів в Одеському, Чорноморському та Південному портах. (Зубар, 2023). Наявність таких схем також обумовлюється «клієнтоорієнтованістю», «підприємництвом, прагненням мати прибуток», а також толерантністю до корупційних практик Одеси як в позитивному (окрім толерантності до корупційних практик), так і негативному сенсі. Є попит – є пропозиція.

У зв'язку з цим також продовжуються корупційні схеми, пов'язані з контрабандою тютюну в Одесі. Згідно даних Forbes, українці спожили майже 7 млрд сигарет з чорного ринку у 2022 році, бюджет втратив 19,1 млрд гривень надходжень через несплачені акцизи. «Згідно з підрахунками Інституту соціально-економічної трансформації (ІСЕТ), при споживанні у 34,6 млрд сигарет за 2022 рік в Україні офіційно виробили та імпортували 27,5 млрд сигарет. Тіньовий сегмент склав 6,97 млрд сигарет» (Калашник, Прасад, 2023). Тобто, це непоодинокі випадки вчинення кримінальних правопорушень, а дії вчинені в складі організованих груп із використанням корупційних зв'язків.

Такі практики були і до війни. Але в умовах підвищення цін (на продукти харчування, комунальні послуги та ін.) під час війни та інших факторів, пов'язаних з війною (наприклад збільшення стресу) таких практик стало більше.

Було застосовано низку заходів щодо протидії такому явищу. Зокрема, аналізуючи новини та власні спостереження можна знайти низку випадків закриття точок продажу контрабандних сигарет, але проблема залишається. Знову як один з прикладів клієнтоорієнтованості ринку та неспроможності частини населення купувати сигарети за ціною магазинів, які сплачують необхідні податки. Ціна пачки контрабандних сигарет може бути в 3, та навіть 4 рази дешевше, ніж сигарет в магазині.

На думку А. Купатадзе (у статті, що стосується періоду до повномасштабного вторгнення) зростання незаконної торгівлі тютюном пов'язується не тільки з проблемами податків. Він зазначив, що інших факторів багато, «починаючи від попиту курців на дешевші тютюнові вироби, спроможності уряду правоохоронних органів, пористих кордонів, корупція, близькість до джерел дешевих сигарет, вища нерівність у національному доході» (Kupatadze 2021). Таким чином, незаконна торгівля тютюном також є проблемою інших країн. Причиною цього є не лише корупція, а й інші моменти як в довоєнний, так і повоєнний період.

В умовах війни ситуація з контрабандою та підробкою сигарет, зокрема у складі організованих груп збереглась. За інформацією Офісу Генерального прокурора у передмісті Одеси виявили підземні сховища з контрафактними цигарками відомих світових марок на 89 мільйонів гривень. Під час обшуків у підземних сховищах правоохоронці виявили та вилучили 742 208 пачок цигарок, 990 300 цигарок поштучно, 660 штук електронних сигарет, 75 кг табаку для кальяну, а також 328 літрів контрафактного алкоголю в тетрапаках, обладнання для виготовлення цигарок (Волкова, 2023). Багато в чому така ситуація складається через відсутність політичної волі щодо протидії таким явищам, проявами нерівності щодо протидії правопорушенням з боку різних категорій осіб, наявністю подвійних стандартів щодо протидії злочинності. Тому реакція держави є непропорційною порушенням та їх реальній шкоді. В умовах війни це є особливо неприйнятним.

У зв'язку з цим, голова парламентського фінансового комітету Д. Гетманцев запропонував Національній поліції України і парламентській тимчасовій слідчій комісії запровадити персональну відповідальність начальників Нацполіції областей за роботу нелегальних точок продажу сигарет. За словами Д. Гетманцева, останнім часом помітного прогресу в боротьбі з нелегальним ринком сигарет не спостерігається. «Чудові звіти про купу вилучених цигарок, порушені справи, виконану «роботу». А нелегальні кіоски на місці, телеграм-канали працюють. Зрозуміло, що кожен телеграм-канал і кожен кіоск має своє прізвище. Прізвище правоохоронця, який закриває очі (навмисне чи ні) на крадіжку акцизу з бюджету». Гетманцев зазначив, що «персональна відповідальність – це те, чого не вистачає в роботі в цьому напрямку» (Interfax, 2023). Станом на вересень 2024 року така персональна відповідальність не запроваджена. Такі дані підтверджують відсутність політичної волі щодо протидії такому напрямку. Згідно спостережень, активні рейди в Одесі були тільки певний проміжок часу. Деякі торгові точки дійсно закрились, а в деяких зросла ціна на контрафактні сигарети та вони продовжують працювати. Це є непрямым доказом співпраці правоохоронних органів з такими особами. Крім того, контрабанда також часто пов'язана з організованою злочинністю.

Статистика притягнення до відповідальності є, але посадові особи продовжують обіймати аналогічні посади, що свідчить про непропорційність або відсутність реагування на такі порушення. Такі практики є також небезпечними у зв'язку з ризиками використання бюджетних коштів, а також іноземних інвестицій та гуманітарної допомоги не за призначенням.

Це також стосується і корупційних практик з гуманітарною допомогою, яку надсилають іноземні партнери, в тому числі в Одесі. Гуманітарна допомога перепродається, замінюється простроченою продукцією, використовується у схемах організованої злочинності та ін. Тобто використовується не для допомоги людям, які її потребують, а отримання злочинного прибутку. Причиною зокрема є недосконале законодавство у цій сфері, зокрема у митній сфері, оскільки

гуманітарна допомога, не підлягає огляду працівниками митної служби. З цим пов'язані дослідження Т. Мельничук (Мельничук, 2023: 409).

Щодо протидії такому явищу (перевезенню через митний кордон товарів під виглядом гуманітарної допомоги) 29 серпня 2023 року було представлено проєкт постанови «Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану». З моменту його прийняття зміняться правила ввезення та обліку гуманітарної допомоги, а інформація про неї буде оцифрована в автоматизованій системі» (Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України 2023). Тобто, таким чином можна буде контролювати кількість гуманітарної допомоги, яка ввозиться в Україну, а також для кого саме вона призначена.

Згідно опитування Фонду «Демократичної ініціативи» ім. І. Кучеріва, довіра до інститутів влади серед респондентів Одеської області відповідає загальнонаціональним тенденціям. Президенту України довіряє 66% опитаних; Збройні сили України – 81%; волонтерські організації – 68%. Найнижчий рівень довіри – до територіальних центрів комплектування (21%) та до голови обласної військово-цивільної адміністрації (30%) (Опитування. Фонд «Демократичної ініціативи» ім. І. Кучеріва. 2023). Дослідження доводять, що довіра населення до влади залежить від протидії корупції, і відповідно, рівень довіри зменшується у зв'язку з корупційними скандалами (з 2022 року таких скандалів за участі територіальних центрів комплектування та голів обласних військово-цивільних адміністрацій, медико-соціальних експертних комісій дуже багато); непропорційністю реагування на такі дії або відсутності реагування; та відсутністю ефективного розслідування таких подій. Зокрема, у травні 2023 р. стало відомо про те, що начальник Одеського обласного територіального центру комплектування підозрюється у незаконному збагаченні. В офіційних звітах Міністерства внутрішніх справ про стан боротьби з корупцією демонструється статистика вчинення корупційних правопорушень представниками конкретних державних органів. Але корупційні практики є способом вчинення інших злочинів, зокрема в складі організованих груп та злочинних організацій. Гроші

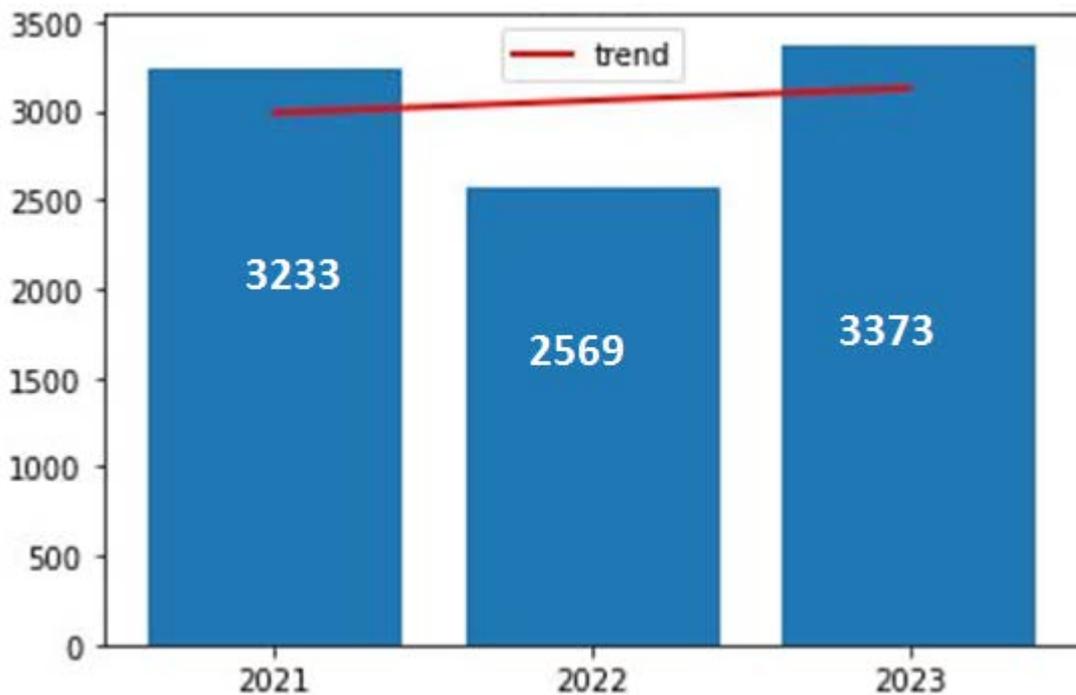
відмиваються, на них функціонує бізнес, прикритий формальностями. Але така інформація часто лишається поза звітами. Отже реагування є непропорційним. Аналізуються звіти за 2021, 2022 та 2023 роки.

Згідно з офіційним звітом Міністерства внутрішніх справ про стан боротьби з корупцією за 2023 рік 3373 особи вчинили корупційні правопорушення, що на 23.8 % більше ніж у 2022 році. Якщо аналізувати звіти за 2023 рік – 6,37 % закритих справ, за 2022 – 6,58 % закритих справ. З одної точки зору це добре, адже показує аналіз доказів під час слідства. Разом з тим, одночасно аналізуючи гучні заголовки новин з фотографіями грошей як доказів одержання неправомірної вигоди або незаконного збагачення, не завжди можна прослідкувати долю конкретної справи та знайти підстави для закриття кримінального провадження, а також встановити пропорційність реагування на правопорушення.

Порівнюючи статистичні дані за 2022 та 2023 рік, можна прийти до висновку, що їх кількість у 2023 році збільшилась. Найбільше за обидва роки корупційних кримінальних правопорушень було вчинено серед посадових осіб юридичних осіб, фізичних осіб – у разі одержання від них неправомірної вигоди. Ні в 2022, ні в 2023 не зафіксовано вчинення корупційних кримінальних правопорушень державними службовцями 1, 2 категорії, народними депутатами України. Але це не означає, що такі кримінальні правопорушення не вчинялись.

Такі висновки також провізуалізовано за допомогою програми Python. За графіком видно хоча і повільний, але тренд до збільшення рівні корупційних злочинців. Також було зроблено прогнозування на 2024, 2025 та 2026 роки за допомогою апроксимаційної регресії. Отже, в 2024 році очікується 3198, в 2025 році – 3268, в 2026 році – 3338 корупційних кримінальних правопорушень. Разом з тим, враховуючи обмеженість доступних офіційних даних (тільки за 2021, 2022, 2023 роки; 2024 тільки за 6 місяців), похибка складає 423, 76.

Малюнок 1.

Серед видів покарань найбільше застосовано штраф, що також негативно сприймається серед суспільства. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання не застосовувалось, але як додаткове покарання застосовувалось щодо 67 осіб (Таблиця 2, Додаток 3). Звільнено від покарання з випробуванням і встановленням іспитового строку у 2023 році – 15, у 2022 році – 17, у 2021 році – 15. Виправдано у 2022 році – 31 особа, у 2023 році – 46 осіб, у 2021 році – 72.

Цікавою виглядає також динаміка щодо підстав закриття кримінальних проваджень (Таблиця 3, Додаток 4). Зокрема у 2023 році було закрито кримінальних проваджень щодо 215 осіб, з них 146 із закінченням строків давності. У 2022 році було закрито кримінальних проваджень щодо 169 осіб, з них 113 із закінченням строків давності. У 2021 році було закрито кримінальних проваджень щодо 168 осіб, з них 90 із закінченням строків давності. Тобто більша частина кримінальних проваджень закривається саме на такій підставі. У 2023 році їх кількість збільшилась порівняно із 2021 та 2022 роком. У Таблиці 4 відображується динаміка кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчено розслідуванням.

Протягом всіх років найбільша кількість осіб, кримінальні провадження щодо яких закрито у зв'язку із закінченням строків давності. Причини такого

явища різні. Об'єктивні, пов'язані із великою кількістю проваджень, складністю отримання доказів та ін. Суб'єктивні часто пов'язані із корупційною складовою та бездіяльністю правоохоронних органів.

Аналізуючи статистичні дані звіту Генеральної прокуратури «Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями» за січень-грудень 2022, 2023 рр. щодо кількості кримінальних правопорушень, кримінальні провадження за якими закінчено розслідуванням (Таблиця 5), у 2023 році таких проваджень на 26,35 % більше, ніж у 2022 р. Кількість таких правопорушень, які вчинені у складі організованої групи, злочинної організації – у 2023 р. на 58,35 % більше, ніж у 2022 р. (Офіс Генерального прокурора 2022, 2023).

Згідно із статистичними даними, проводиться робота щодо протидії корупції. Разом з тим, не така велика кількість вироків стосується «топ корупції» високопосадовців. Виходячи з даних звіту за 2023 рік, великий відсоток осіб, які звільняються від кримінальної відповідальності та осіб щодо яких справи закриваються. Спочатку є докази щодо наявності підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Потім ці докази спростовуються. Видається, що прозорість та можливість відслідковувати притягнення таких осіб до відповідальності через Єдиний реєстр досудового розслідування може дати результати у протидії корупції.

Крім того, враховуючи соціологічні дослідження, які стосуються толерантності до корупції, та дослідження позитивних аспектів корупції (зокрема, прискорення законних послуг), складається враження, що від корупційних правопорушень немає потерпілих та не спричиняються збитки. Разом з тим, враховуючи широкий підхід до поняття потерпілого, під потерпілим також розуміють суспільство в цілому та державу. Отже, кожен громадянин є потерпілим від корупційного правопорушення. А як щодо відшкодування шкоди цим потерпілим?

У розділі 12 звіту Міністерства внутрішніх справ за 2021, 2022, 2023 роки наведено відомості про матеріальні збитки, їх відшкодування та вилучення

предметів злочинної діяльності за корупційними правопорушеннями (за закінченими розслідуванням кримінальними провадженнями) (Таблиця 6). В результаті вчинення корупційних злочинів встановлена сума матеріальних збитків у 2023 – на 35.4% більше ніж у 2022, у 2021 на 45.8% більше ніж у 2023, та на 65% більше ніж у 2022. У складі організованої групи чи злочинної організації у 2023 спричинено на 62.2% збитків більше ніж у 2022. У 2021 спричинено на 73% збитків більше ніж у 2022 та на 28.7% збитків більше ніж у 2023. У 2023 рівень матеріальних збитків від злочинів, вчинених у складі організованої групи чи злочинної організації складає 8.2%, порівнюючи із сумою встановлених матеріальних збитків. У 2022 – 4.8%. У 2023 – на 71.3% більше відшкодовано встановлених матеріальних збитків, ніж у 2022. У 2021 – на 38.8% менше відшкодовано встановлених матеріальних збитків, ніж у 2023. У 2021 – на 53% більше відшкодовано встановлених матеріальних збитків, ніж у 2022. Але також треба враховувати, що встановлена сума матеріальних збитків у 2021 на 45.8% більше ніж у 2023, та на 65% більше ніж у 2022, тому пропорційно до встановлених збитків сума відшкодованих збитків у 2021 році також є більшою.

Всі ці кошти спрямовуються в загальний державний бюджет. Як використовуються саме ці кошти невідомо, адже у них немає цільового призначення. З точки зору пропорційності реагування на корупційні правопорушення доцільно було б говорити про цільове використання відшкодованих коштів (зокрема їх спрямування на зменшення рівня інфляції, максимального збереження цін на продукти харчування першої потреби, збереження цін на комунальні послуги), адже саме так потерпілі як суспільство в цілому могли б відчувати пропорційність реагування на такі правопорушення. Законодавче положення згідно цього передбачено у ст. 1177 Цивільного кодексу України, але фонд відшкодування шкоди потерпілим досі не створено. Це доволі досліджена проблема, зокрема у роботах В. Тулякова. Наявність механізму згідно якого влада зобов'язана відшкодовувати шкоду від вчинених кримінальних правопорушень, якщо правопорушник не може цього зробити стимулювало б запроваджувати заходи щодо протидії та профілактики їх

вчинення, а також зняло б проблему вирішення того на що витратити надлишкові кошти бюджету. Крім того, враховуючи постійні розмови про нестачу коштів в бюджеті, в 2023 році сталась парадоксальна ситуація наявності надлишкових коштів в місцевих бюджетах декількох міст України, в тому числі Одеси. Люди виходили та намагались вплинути на місцеву владу з метою спрямування цих коштів на потреби Збройних сил України. Разом з тим, у 2024 році майже вдвічі підвищився тариф на електроенергію (з 1.68 грн за 1 кв (до 100 кв – 1.44 грн за 1 кв) до 2.64 грн за 1 кв незалежно від спожитої електроенергії). Було б доцільно закладати такі зобов'язання саме на місцеву владу. Децентралізація буде сприяти персоналізації відповідальності в цьому контексті.

Корупційні справи. Згідно до примітки ст. 45 КК України, корупційними кримінальними правопорушеннями вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК України, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК України.

Частина справ щодо корупційних правопорушень відображує корупційні практики як фонове явище. Разом з тим, таких справ багато і вони впливають на злочинність в цілому та організовану злочинність зокрема. В Єдиному державному реєстрі судових рішень за ключовими словами «корупційні правопорушення» в Одеській обл. з 22.02.2022 по 12.09.2024 року було знайдено 457 вироків, з них 28 вироків за категорією «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Це лише частина корупційних правопорушень, але враховуючи обсяг роботи сфокусуємося на них. З них 12 було вчинено до 2022 року, за ст. 367 КК – 1 вирок, за ст. 368 КК – 3 вирок, за ст. 369 КК – 3 вирок, за ст. 369-2 КК – 9 вироків. У 15 ситуаціях було призначено штраф як вид покарання. В одній ситуації – позбавлення волі.

У зв'язку з воєнним станом, значна кількість вироків стосується порушень, спрямованих на ухилення від призову та мобілізації, та зокрема пов'язаних з цим корупційних схем. Вище вже аналізувались новини та соціологічні дослідження, які стосуються відповідних питань.

Інспектор обліку мобілізаційної роботи у березні 2022 року та протягом 2023 року отримував неправомірну вигоду за здійснення впливу на прийняття рішення посадових осіб, а також військово-лікарської комісії щодо визнання осіб не придатним до військової служби, та видання на підставі цього військово-облікових документів за умови надання йому неправомірної вигоди у вигляді грошових коштів у розмірі по 2000-3000 доларів США за кожного. Затверджено угоду про визнання винуватості, за ч. 2 ст. 369-2 КК України призначено покарання у вигляді штрафу (Вирок Саратського районного суду Одеської області від 20.03.2024. Справа №513/398/24). За аналогічною справою також було призначено штраф (Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 10.11.2023. Справа №522/20913/23).

Широка практика щодо вчинення корупційних правопорушень серед військовослужбовців. Зокрема військовослужбовець запропонував надати сприяння у продовженні перебування у подальшому відрядженні за плату, з метою виконання спеціальних завдань, що дає право на виплату щомісячної додаткової винагороди під час дії воєнного стану. Військовослужбовцю за ч. 1 ст. 368 КК України призначено покарання у виді 4 місяців арешту з утриманням на гауптвахті. (Вирок Комінтернівського районного суду Одеської області від 06.02.2024. Справа №504/63/24). Вироки також пов'язані із переведенням до іншої частини за «плату» (Вирок Суворовського районного суду міста Одеси. Справа №523/13361/24); вплив командира військової частини на співробітників Служби Безпеки України, з метою не проведення щодо підлеглого поглиблених перевірочних заходів (Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 22.04.2024. Справа №523/6166/24). У цих справах також було призначено штраф як вид покарання. Враховуючи особливості військової служби, закритість цієї системи, залишається лише припущеннями можливість погодження командиром

своїх дій з вищим керівництвом. У разі такого погодження це виглядало б як робоча схема отримання неправомірної вигоди з наявністю ієрархії. В контексті пропорційного реагування доцільно було б провести більше перевірочних заходів, спрямованих на встановлення та попередження таких фактів в подальшому, а також притягнення винуватих осіб до відповідальності.

Дані статистики щодо доволі широкого призначення покарання у вигляді штрафу щодо корупційних кримінальних правопорушень підтверджуються і конкретними прикладами практики.

Справа Комінтернівського районного суду Одеської області від 22.05.2024, стосується засудження голови сільської ради в Одеській області, який 11.08.2023 року повідомив підприємця, що подальша участь у тендерних закупівлях з питань будівництва та ремонту, а також інша співпраця можлива лише за умови передачі йому 10% від суми отриманої підприємцем за Договором виконання робіт з капітального ремонту а саме: укриття опорного закладу освіти вартістю 985943,86 гривень. Затверджено угоду про визнання винуватості, за ч. 2 ст. 369-2 КК України призначено покарання у виді штрафу (Вирок Комінтернівського районного суду Одеської області від 22.05.2024. Справа № 504/4953/23). Ця справа демонструє складнощі для бізнесу щодо ведення справ законним шляхом та наявність низки корупційних ризиків у законодавстві. Також складнощі пов'язані із розкриттям злочинної діяльності інших причетних осіб. Навіть в умовах війни реалізуються схеми, що стосуються отримання дозволів. Видається, що ситуація може бути покращена шляхом спрощення отримання відповідних дозволів та дотриманням єдиних стандартів щодо їх отримання. Країна має розвиватись та продовжувати здійснювати підприємницьку діяльність. Бізнес має підтримуватись з боку держави. Це також підтверджується результатами опитування (Додаток 8) та відповідною інфографікою. Корупція на першому місці серед перешкод для підприємницької діяльності на думку респондентів в Одеській області.

Також є і інші справи, які стосуються вимоги корупційних оплат від підприємців. Попри війну на жаль залишились корупційні кримінальні

правопорушення, пов'язані з «дахуванням» або певним «дозволом на роботу» не зовсім легальних підприємців, характерні для Одеси та не тільки. Зокрема справи стосувались отримання грошових коштів за не створення перешкод у здійсненні торгівельної діяльності, за безперешкодну роботу паркувальних майданчиків (Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 31 травня 2024. Справа №521/4649/24). У даній справі суд призначив більш обтяжливе покарання, ніж запропоновано стороною обвинувачення, оскільки на думку суду держава очікувала від особи дій, які спрямовані за здійснення від її імені захисту громадян. Він займав доволі значну посаду – старший дільничний офіцер поліції, мав звання капітана. При цьому він не випадково зробив трагічну помилку та піддався миттєвої слабкості, а обрав моделлю своєї поведінки на службі отримання неправомірної вигоди, як щомісячну зарплатню, зробив із своєї роботи злочинний промисел. На думку суду призначення покарання, яке не пов'язано із позбавлення волі за вказані дії створить у громадян впевненість в безкарності корупційних проявів в суспільстві та буде сприяти поширенню такою протиправної поведінки. Суд не знайшов підстав для застосування ст. 69 або ст. 75 КК України.

Нажаль, таких прикладів вироків, пов'язаних з призначенням позбавлення волі достатньо мало, хоча видається, що строк позбавлення волі непропорційно м'який (2 роки), порівняно із систематичністю вчинення відповідних діянь. Раніше вже йшла мова про прикриття правоохоронними органами кіосків, які продають контрафактні сигарети. Практики щодо «дахування» підприємців продовжуються, незважаючи на умови воєнного стану.

Представляють інтерес також справи, пов'язані із привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Вироком Іванівського районного суду Одеської області від 18.07.2022 р. особу визнано винною та засуджено за ч. 3 ст. 191 КК України, призначено їй покарання у виді 3 р. 5 м. позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади на строк 2 р. На підставі ст. 75 КК України особу звільнено від відбування призначеного основного покарання з випробуванням із

встановленням іспитового строку тривалістю 2 роки (Одеський апеляційний суд, 2022). Справа полягала в тому, що посадова особа управління праці та соціальної політики, незаконно внесла відомості до заяв про призначення усіх видів соціальної допомоги, компенсацій, субсидій. У результаті протягом 2013 – 2017 років громадянам незаконно перераховані грошові кошти, як допомога, чим державному бюджету завдані збитки в загальному розмірі 66623.86 грн. (Одеський апеляційний суд 2022). Події відбувались до повномасштабного вторгнення, але в умовах фактичної війни (оскільки війна почалась в лютому 2014 року). Разом з тим, практики щодо перерахування відповідних допомог, які призначені відповідній особі за допомогою службових осіб, є достатньо актуальними. У вирозі також не йдеться про отримання неправомірної вигоди службової особи за внесення відповідних даних в систему. Це також демонструє порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності та пропорційного реагування в цій частині.

У жовтні 2024 року було викрито масові корупційні схеми МСЕК щодо встановлення інвалідності для ухилення від мобілізації, а також отримання пенсії за інвалідністю додатково до заробітної плати. Зокрема було з'ясовано, що 61 прокурор Хмельницької обл. має інвалідність та отримує чималу пенсію додатково до зарплати. Корупційні практики також було викрито у інших областях. З цього приводу 22.10.2024 Президентом було скликано засідання РНБО. Розслідування тривають. Водночас внутрішньо-переміщених осіб, які не пройшли нічим не передбачену процедуру ідентифікації, у квітні 2024 року залишили без пенсії.

Вчинення корупційних правопорушень з боку державних органів є надзвичайно небезпечним явищем. Має бути налагоджена система прозорого контролю за рішеннями державних службовців, особливо якщо це стосується виплат. Окрім цього заробітна плата має бути достатньою (та пропорційною реальному навантаженню та кваліфікації співробітника) щоб державний службовець цінував свою роботу та не виникало потреби займатись корупційними практиками. Хоча у випадку прокурорів та суддів, які мають

достатньо високу заробітню плату, зокрема завдяки реформам, це не спрацювало.

Після закінчення війни таких правопорушень також буде багато, особливо щодо отримання відповідних виплат, відшкодування збитків, завданих збройною агресією. Крім того, такі корупційні практики поширені як щодо тих, хто не має права на таку допомогу, так і щодо тих, хто має. Виходячи з результатів власного спостереження та адвокатської практики, зокрема у відповідних установах, державні органи формалізують процес отримання допомоги таким чином, що людина навряд чи її отримає, навіть якщо має на це право та документи, які це право підтверджують. Також велика ймовірність того, що такі люди можуть її отримати, якщо довго звертатимуться до суду з оскарженням відмов компетентних органів. При цьому за такі відмови ніхто не несе відповідальності.

Корупційні практики, які пов'язані з отриманням послуги або переваги, на яку людина має право, або пришвидшення щодо отримання відповідної послуги виокремлюють як позитивні фактори корупції. З цим положенням не можна погодитись, адже толерантність до корупції в будь-якому разі є негативним явищем та породжує низку наслідків. Для протидії цьому явищу дуже посприяло створення сервісу «Дія», за допомогою якого зокрема можна отримати низку довідок протягом декількох хвилин. Зокрема довідку про відсутність судимості вимагають майже у всіх державних структурах, при подачі документів на конкурс щодо обіймання відповідної посади та ін. Для безкоштовного виготовлення такої довідки чекати потрібно було 30 днів. Також офіційно було передбачено доплати «за швидкість» виготовлення протягом 14 днів, протягом 7 днів. Як правило така довідка була потрібна терміново, отже багато людей сплачували відповідні кошти.

Але найнебезпечнішим видом корупції (в тому числі в аспекті її найбільшого взаємозв'язку з організованою злочинністю) є *top-корупція*. Згідно повідомлення в Фейсбуці Управління Служби безпеки України в Одеській області, Служба безпеки задокументувала корупційні злочини депутата Одеської

облради та його дружини щодо привласнення ними бюджетних коштів, виділених на ремонт і будівництво об'єктів комунальної та соціальної інфраструктури протягом 2017-2021 років. Зокрема, це підряди на будівництво дитячого садка та встановлення вуличного освітлення в 11 населених пунктах Одеської області. Служба безпеки України зазначає, що за весь період особи завдали збитків державі на понад 24 млн. грн. «За даними слідства, організована злочинна група, залучила до неї директора підконтрольної будівельної компанії та голів селищних рад. Депутат із дружиною координували укладання договорів між сільрадами і підрядною організацією. Остання отримувала кошти, передбачені бюджетом на реалізацію проєктів». Організатори обладки штучно завищували вартість та обсяги ремонтно-будівельних робіт, а отриману «різницю» виводили у тінь та розподіляли між собою. Їм повідомлено про підозру за ч. 3 ст. 28, ч. 1, 3 ст. 358, ч. 1 ст. 366, ч. 5 ст. 191 КК України (Укрінформ 2023). Ця справа ще розглядається судом. Проблема в тому, що багато таких справ закриваються через не доведення вини або особи, які вчинили такі злочини, звільнені від кримінальної відповідальності. Це також підтверджується статистичними даними.

Протидія корупції та її пропорційність

Кримінальний кодекс України містить низку кримінально-правових норм, спрямованих на протидію корупційним практикам. Ці норми є варіативними, особливо з точки зору узгодження їх змісту з відповідними міжнародними та європейськими нормами. Однак, незважаючи на постійне «вдосконалення», вони не позбавлені недоліків.

Закон України «Про запобігання корупції» від 2014 р. містить заходи щодо запобігання корупції та пов'язаними з корупцією правопорушеннями, зокрема обмеження щодо використання службових повноважень або службового становища, щодо одержання подарунків, сумісництва, запобігання та

врегулювання конфлікту інтересів, запобігання корупції в діяльності юридичної особи та ін.

КК України містить низку обмежень, які стосуються застосування заохочувальних заходів (можливості звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від відбуття покарання з випробуванням та ін.) до осіб, які вчинили корупційні правопорушення. Такі обмеження поширені на застосування заохочувальних норм, передбачених статтями 45, 46, 47, 48, 69, 74, 75, 79, 87, 89, 91 КК. Також передбачені певні обмеження щодо застосування умовно-дострокового звільнення від відбуття покарання та щодо заміни покарання більш м'яким (статті 81, 82 КК), а саме збільшення обов'язкових строків відбуття покарання для категорії осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення.

Запровадження таких норм 16.10.2014 згідно Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» було спрямовано на протидію корупційним правопорушенням, враховуючи їх небезпеку та негативні наслідки. Разом з тим, запровадження таких обмежень порушують низку принципів кримінального права, зокрема рівності всіх перед законом і судом, законності, пропорційності (в контексті справедливого пом'якшення та балансування інтересів). Погоджуючись із сприйняттям корупції як небезпечного явища для держави і суспільства, законом мають бути передбачені єдині підходи щодо застосування примусових, обмежувальних та заохочувальних заходів до осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення.

Така ситуація масштабувалась також на інші кримінальні правопорушення, зокрема порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту та керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння; певні військові кримінальні правопорушення вчинені в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, а також катування, вчинене представником держави, у тому числі іноземної.

Критерії виокремлення деяких з таких «найбільш суспільно-небезпечних діянь» є незрозумілими. Зокрема чому застосування заохочувальних заходів

можливе щодо осіб, які вчинили вбивства, зґвалтування, тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення у складі організованих груп та злочинних організацій. Всі кримінальні правопорушення є суспільно небезпечними і враховуючи ступінь суспільної небезпечності поділяються на кримінальні проступки, нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Отже мають бути єдині підходи щодо застосування заохочувальних заходів.

Також слід зазначити щодо особливості реалізації принципів кримінального права під час доведення незаконного збагачення. Згідно рішення КСУ попередня редакція ст. 368-2 КК, яка передбачала кримінальну відповідальність за незаконне збагачення була визнана неконституційною на підставі порушення принципів презумпції невинуватості та юридичної визначеності. Особа, яка підозрювалась у незаконному збагаченні мала обов'язок самостійно довести законність своїх доходів. Крім того, не було чітко визначено суму. Згодом кримінальну відповідальність за незаконне збагачення було передбачено в ст. 368-5 КК у новій редакції згідно із Законом № 263-IX від 31.10.2019 р., яка усунула деякі недоліки, але деякі також залишились. У попередній редакції статті ст. 368-2 КК щодо незаконного збагачення розмір доходів мав оціночний, а не фіксований характер. Але одна з основних проблем полягала в тому, що тягар доказування лежав на підозрюваному, обвинуваченому, що неприпустимо. І тому, згідно з Рішенням КСУ № 1-р/2019 від 26.02.2019 ст. 368-2 КК визнано неконституційною на підставі не відповідності принципам презумпції невинуватості та юридичної визначеності.

9.03.2016 була прийнята Директива ЄС 2016/343 про посилення окремих аспектів презумпції невинуватості. Відповідно до п. 22 преамбули даної Директиви презумпція невинуватості може бути обмежена в розумних межах з урахуванням того, що знаходиться під загрозою, і дотриманням прав захисту, а заходи, що використовуються, повинні бути розумно пропорційні легітимній меті, яка переслідується. Згідно з позицією ЄСПЛ у справі «Яллог проти Німеччини» від 11.07.2006, суспільні інтереси не можуть виправдати заходи, що

знищують саму суть права на захист, включаючи право не свідчити проти себе (привілей проти самообвинувачення) (п. 97).

Разом з тим, це питання є дискусійним серед вчених. В. Туляков розглядає притягнення осіб до відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, як окремий спеціальний режим кримінально-правового регулювання (Туляков 2023, 542-543) із відповідними обмеженнями.

Д. Михайленко провів тест на пропорційність щодо цієї норми та прийшов до висновку, що для підозрюваного набагато легше навести докази законності одержання відповідних доходів, ніж для сторони обвинувачення. На його думку, кримінальна відповідальність у разі неможливості доведення законності одержання відповідних доходів є пропорційним заходом (Михайленко 2017: 363).

Не погоджуюсь з такою думкою та вважаю, що єдині підходи та принципи, зокрема принцип пропорційності, диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, законності, рівності всіх перед законом і судом, невідворотності кримінальної відповідальності та ін., мають бути застосовані щодо всіх кримінальних правопорушень, в тому числі корупційних, а також організованої злочинності.

Водночас, незважаючи, що законодавство містить обмеження щодо застосування заохочувальних заходів відносно корупційних кримінальних правопорушень, щодо них, а також до правопорушень, вчинених у складі організованих груп можна укладати угоди. Згідно до ч. 4. ст. 469 КПК України можна укладати угоди про визнання винуватості практично за всіма категоріями кримінальних правопорушень, незалежно від того вперше вони вчинені чи повторно. Головне щоб від кримінального правопорушення не було конкретного потерпілого та особа, яка його вчинила не була організатором. Видається, що відповідні положення закону та практика їх застосування нівелює обмеження застосування заохочувальних заходів за корупційні правопорушення та є проявом непропорційного реагування.

Крім того, на протидію корупції та організовану злочинність негативно впливають вибірковість правосуддя, його формалізм та зловживання, наявність в законі дискримінаційних положень. Щодо всіх кримінальних правопорушень має бути забезпечено єдиний підхід щодо протидії. При порушенні загально визнаних принципів, зокрема пропорційності та фундаментальних прав людини, позитивного результату не буде.

Протидія корупції в повоєнний період

Національна рада з відновлення України, що була створена при Президентові України, презентувала план відновлення України, основними цілями якого є: 1) забезпечення стійкості вітчизняної економіки під час війни; 2) підготовка до швидкого відновлення відразу після війни і 3) закладання основи для довгострокової модернізації та зростання України. Реалізація Плану відновлення потребує понад 75 мільярдів доларів інвестиції (в тому числі приватні) (без урахування військової допомоги).

Питання щодо прогнозів постконфліктного періоду, зокрема повернення чи неповернення організованої злочинності у мирний час до динаміки часів до 2022 року, питання вірогідності з'явлення нових особливостей та способів здійснення злочинної діяльності сформульовано у звіті GI-TOC. Зокрема зазначено, що «війна допомогла державі взяти організовану злочинність під контроль, але після 18 місяців настане період хаосу, з якого злочинний світ вийде більш впорядкованим та інтегрованим з державою, наслідуючи модель Якудзи. Джерело зі злочинного світу стверджувало, що організована злочинність фактично зникне на постконфліктному етапі, а кримінальники намагатимуться легалізувати свій бізнес, як вони це робили на початку 2000-х років» (Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2023: 31). Тут можна погодитись із складністю робити які-небудь прогнози. Крім того, невизначеними також є і прогнози щодо закінчення війни. Не можна погодитись, що війна допомогла державі взяти організовану злочинність під контроль. Більше погоджуюсь з думкою, що для організованої злочинності (здебільшого корисливої) стало не

вигідно «працювати» в Україні, оскільки багато людей виїхало. Представники «злочинного світу» є достатньо впорядкованими, мають свої правила, особливості функціонування та взаємодії між собою. Але навряд вони стануть інтегрованими з державою. Зокрема, враховуючи мінливість та в деякій мірі непередбачуваність змін до законодавства, невідповідність конституційним нормам, відступ від норм ратифікованих Конвенцій, не прозору систему оподаткування, несприятливі умови для бізнесу та ін.

Відомий історик Н. Харарі говорить, що «збільшення військових бюджетів відбувається за рахунок найслабших членів суспільства, оскільки гроші перенаправляються зі шкіл і клінік на танки та ракети... бідні платять найвищу ціну» (Harari, 2024). Через це також занепадає торгівля. Ці гроші могли розподілятися на проблеми зміни клімату глобального потепління, але розподіляються на війну. Вчений намагається вкотре достукатись до держав щодо розуміння небезпечності та безглуздості війни. Разом з тим, в умовах війни всі інші питання здебільшого розглядаються як другорядні.

Вкрай важливо, що Україна має кращу антикорупційну інфраструктуру, ніж багато інших країн членів ЄС. Зокрема, в Україні створено низку антикорупційних органів, зокрема: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ); Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП); Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК); Державне бюро розслідувань (ДБР); Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Водночас регулярно надходять скарги на роботу згаданих антикорупційних органів.

Європейський та міжнародний досвід протидії корупції. Транскордонні прояви взаємозв'язку організованої злочинності та корупційних практик потребують іншого рівня втручання. Міжнародні вчені підтримують ідею створення міжнародного антикорупційного суду. Зокрема Едвард Лукас обґрунтовує необхідність його створення наявністю заплутаних корупційних схем, в яких задіяні анонімні підставні компанії різних країн (Едвард Лукас 2022). Національні органи влади не мають ефективних та пропорційних інструментів для протидії корупції в сучасних умовах, зокрема організованих

злочинності з корупційною складовою, яка пов'язана з використанням цифрових технологій, криптовалюти та ін. Видається, що повноваження міжнародного антикорупційного суду сприяли б поліпшенню ситуації з протидією корупції та організованої злочинності з корупційною складовою, зокрема в повоєнний період.

Низка Директив ЄС спрямовані на протидію тероризму. Ці інструменти можна використовувати у протидії корупції. У травні 2023 року Єврокомісія представила антикорупційний пакет, який містить пропозицію щодо Директиви щодо боротьби з корупцією, яка замінює Рамкове рішення Ради 2003/568/ЖНА та Конвенцію про боротьбу з корупцією та вносить зміни до Директиви (ЄС) 2017/1371 (Proposal for a Directive on combating corruption, 2023/0135(COD)). Базуючись на статтях 83 і 82 Договору про функціонування ЄС, пропозиція визначає кримінальні правопорушення та санкції, пов'язані з корупцією, однією зі «сфер особливо тяжких злочинів із транскордонним виміром».

Враховуючи прагнення України бути членом ЄС, в повоєнний період буде збережена тенденція приведення у відповідність українського законодавства із законодавством ЄС, в тому числі в контексті протидії корупції. У вимогах цим аспектам приділяється особлива увага. Багато державних органів та громадських організацій спрямовують свою діяльність на боротьбу з корупцією. Антикорупційна ініціатива ЄС (EUACI) (EUACI 2023) надає підтримку організаціям громадянського суспільства та журналістам-розслідувачам у зміцненні їх потенціалу та посиленні ролі у протидії корупції. Програма має чотири керівні принципи для своєї діяльності: сприяти тому, щоб майбутня реконструкція (і поточна гуманітарна допомога) використовувалася відповідно до принципів чесності, прозорості та підзвітності; підтримувати інтеграцію в ЄС у боротьбі з корупцією, включаючи відповідні реформи та законодавчі розробки, які наблизять Україну до ЄС; посилити роботу з повернення та розшуку активів для підтримки політики санкцій проти росіян. Слід визнати відповідні напрямки надзвичайно важливими, адже корупційні схеми використовуються для вчинення воєнних злочинів (зокрема домовленості щодо продажу зброї рф).

Рада прийняла висновки, що встановлюють пріоритети ЄС на 2022-2025 роки щодо боротьби з серйозною та організованою злочинністю через Європейську мультидисциплінарну платформу проти кримінальних загроз (EMPACT). Передбачено необхідність виявлення та знищення злочинних мереж високого ризику, що діють в ЄС, з особливим наголосом на тих, хто використовує корупцію, акти насильства, вогнепальну зброю та відмивання грошей через паралельні підпільні фінансові системи (Fight against organized crime: Council sets out 10 priorities for the next 4 years. Council of the EU 2021). Використання таких практик також було б корисно для протидії корупції в Україні та Одесі, зокрема.

Такі моніторинги можуть допомогти відслідкувати закономірності розвитку злочинності в ці періоди та виробити стратегії щодо протидії.

Враховуючи моніторинг корупційних правопорушень за 2021, 2022 та 2023 роки, особливу увагу необхідно приділити корупції в органах влади. Видається, що в повоєнний період буде така ж ситуація, пов'язана з корупцією і «дахуванням» кримінального бізнесу. Перш за все, має змінитися ставлення до корупції та запровадження системних підходів до її протидії. Такі підходи мають включати не тільки притягнення винуватих осіб до відповідальності, а також профілактичні заходи спрямовані на моніторинг, аналітику, а також інформування населення в контексті нульової толерантності до корупції.

Тому роботи офіційних інституцій замало у протидії корупційним практикам та організованій злочинності. *Громадянське суспільство* стає все більш значущим у протидії злочинності, зокрема корупції. Є припущення, що в повоєнний період такий вплив буде ще більший. Хоча, як це зазначалось у попередніх розділах громадські організації також сприяють вчиненню злочинів, зокрема приймали участь у схемах переправлення ухлянтів закордон, незаконних діях з гуманітарною допомогою та ін. Щодо участі громадських організацій у протидії злочинності, як приклад можна навести протидію державним тендерам як в Одесі, так і в інших регіонах у 2023 році. Без відповідної наполегливості громадськості такого результату б не було.

Крім того, корисним було б здійснення моніторингу статистичних даних, аналітику корупційних правопорушень, Телеграм-каналів, груп у Вайбер та інших соціальних мережах з боку громадських організацій. Останнім часом такі майданчики є достатньо популярними, в тому числі серед злочинного світу завдяки відносно більшій конфіденційності. Такий моніторинг міг би сприяти формуванню ефективних та пропорційних стратегій протидії, аналітики особливостей таких правопорушень та прогнозування рівня їх вчинення. Зокрема, власників Телеграм-каналів, в яких відображається рух співробітників територіальних центрів комплектування містом з метою сприяння ухиленню від мобілізації вже притягають до відповідальності.

20 вересня 2023 р. Верховна Рада підтримала вето Президента та виправила Закон (проект № 9534) «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану». Якби Президент не ветував цей закон, реєстри електронних декларацій залишилися б закритими ще на один рік (Гришанова 2023). Чинним законодавством передбачено як фінансову, так і кримінальну відповідальність за неподання декларації та подання недостовірної інформації в декларації. Але без е-декларування реалізувати ці положення достатньо важко. Згідно здійсненого аналізу статистики за 2022 та 2023 роки результатів щодо протидії топ-корупції фактично немає. Є багато новин щодо затримання, винесення постанови про підозру за незаконне збагачення, зловживання впливом та інші корупційні кримінальні правопорушення без зазначення номеру з Єдиного реєстру досудового розслідування. Відповідно потім відслідкувати долю конкретної справи достатньо важко.

Видається, що можливість відслідкувати притягнення таких осіб до відповідальності громадськими організаціями антикорупційного спрямування через Єдиний реєстр досудового розслідування може дати результати у протидії корупції. Зокрема громадська організація «Центр політико-правових реформ» має окремий антикорупційний напрямок, який займається в тому числі

аналітикою та моніторингом відповідних справ, статистичних звітів тощо. Також в Україні існує громадська організація «Women against corruption», яка також займається відповідною аналітикою. Доступ до даних Єдиного реєстру досудового розслідування із дотриманням відповідних правил щодо розголошення, конфіденційності, персональної відповідальності особи, яка має доступ до таких даних надав би змогу більш якісно проводити аналітику та виправляти прогали, які є в протидії корупції.

Враховуючи широкий підхід до поняття потерпілого, поширеність перемовних практик як специфічна риса Одеси також може бути використана як ресурс у протидії корупції. За допомогою медіаційних, відновних та діалогових практик пропонується налагодити відносини між населенням та владою, а також забезпечити компенсацію та відшкодування потерпілим від злочинів. У повоєнний період медіаційні та відновні практики сприятимуть не лише протидії корупції, а й формуванню довіри до влади, підвищать прозорість. Наприклад, це було б слушно щодо питань тендерів, використання бюджетних коштів міста.

Висновки.

1. Пропорційність протидії корупції означає 1) закріплення заходів протидії корупції, в тому числі встановлення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень в законі, який є зрозумілим та передбачуваним; 2) відповідність таких заходів легітимній меті, тобто захистити важливі для держави блага та принципи не порушуючи при цьому фундаментальні права людини; 3) співмірність реагування з боку держави (призначення покарання, інших заходів кримінально-правового характеру, в тому числі щодо юридичних осіб; примусових заходів медичного характеру; звільнення від кримінальної відповідальності) на корупційні правопорушення, враховуючи їх тяжкість, особу винного, обставини вчинення кримінального правопорушення та враховуючи відповідність такого реагування фундаментальним правам людини та загально визнаним принципам.

Враховуючи фокус на всіх суб'єктів кримінально-правового регулювання, зокрема особи, яка вчинила кримінальне корупційне правопорушення, потерпілого в широкому сенсі (в тому числі суспільство в цілому) та державу під непропорційним реагуванням на корупційні правопорушення визначено наступне. Призначення покарань або застосування інших заходів кримінально-правового характеру не достатніх для виправлення або занадто суворих для осіб, які вчинили такі правопорушення (занадто м'яке та занадто суворе реагування¹); відсутність єдиного підходу щодо протидії; порушення загально-визнаних принципів при протидії; непрозорість щодо протидії; неможливість прослідкувати статистичні дані; відсутність єдності у статистичних даних; широке закриття кримінальних проваджень пов'язаних з корупційними кримінальними правопорушеннями, зокрема через закінчення строків давності; широке застосування штрафу як покарання за вчинення корупційних кримінальних правопорушень; широке застосування угод про визнання винуватості; відсутність механізму відшкодування шкоди потерпілим в широкому сенсі.

2. На основі аналізу статистичних даних Міністерства внутрішніх справ, судової практики та повідомлень про корупційні правопорушення та організовану злочинність в Одесі проведено моніторинг динаміки корупційних правопорушень. На основі такого аналізу можна дійти висновку, що корупція сприймається як нормальна практика вирішення певних питань. Крім того, дані офіційних звітів Міністерства внутрішніх справ про стан боротьби з корупцією за 2021, 2022 та 2023 роки демонструють тенденцію до збільшення корупційних кримінальних правопорушень. Зокрема, згідно з офіційним звітом Міністерства внутрішніх справ про стан боротьби з корупцією за 2023 рік 3373 особи вчинили корупційні правопорушення, що на 23.8 % більше ніж у 2022 році. Також слід враховувати латентність злочинності. Інших офіційних даних, за якими можна аналізувати рівень злочинності в країні немає і нажаль офіційні дані доступні

¹ Занадто суворе реагування на корупційні правопорушення не є характерним ні для Одеси, ні для України в цілому.

тільки за 2021, 2022, 2023 роки; за 2024 тільки за 6 місяців. Тому похибка розрахунків велика і складає 423,76. Разом з тим, порівнюючи із звітами за 2021 рік, рівень корупційних правопорушень знизився у 2022 році, а в 2023 році збільшився (став трохи більший, ніж був у 2021 році). Тобто, незважаючи на умови воєнного стану рівень корупції загалом хоча повільно, але збільшується. За допомогою програми Python було зроблено прогнозування на 2024, 2025 та 2026 роки за допомогою апроксимаційної регресії. Отже, в 2024 році очікується 3198, в 2025 році – 3268, в 2026 році – 3338 корупційних кримінальних правопорушень.

Враховуючи аналіз судової практик Одеської області особливістю стало з'явлення нових сфер, зокрема корупції у військовій сфері (зокрема переведення в іншу військову частину, виплату додаткових доплат), у сфері ухилення від мобілізації, проведення тендерів та ін. Також залишились корупційні кримінальні правопорушення, які вчинялись і до повномасштабного вторгнення, зокрема «дахування підприємців», вимагання неправомірної вигоди за отримання певних дозволів та ін.

Враховуючи розвиток кримінального законодавства до 2014 року, після 2014 та після 2022, бачимо тенденції щодо збільшення політично обумовлених, несистемних змін, форм непропорційної криміналізації, непропорційних обмежень. Будуючи прогнози щодо протидії корупції в повоєнний період, видається, що таких змін буде більше.

Згідно із офіційними статистичними даними, влада має певні результати у протидії корупції. Водночас не така велика кількість вироків стосується «топ-корупції» високопосадовців. Великий відсоток осіб, які звільнені від кримінальної відповідальності, та осіб, щодо яких справи закриті.

Пропонується запровадити реальний механізм персональної відповідальності правоохоронців у разі виявлення бездіяльності у протидії корупційним правопорушенням (зокрема у випадку коли правоохоронцям була подана відповідна інформація щодо вчинення корупційних правопорушень

конкретними особами, а в результаті перевірок було виявлено відсутність реагування на такі дії).

3. Пропозиції щодо протидії корупції знаходяться в правовій та не правовій сферах. Їх поєднання необхідне для успішної профілактики кримінальних правопорушень.

Відповідно до широкого підходу до поняття потерпілого, в рамках якого під потерпілим також розуміють суспільство в цілому та державу, кожен громадянин є потерпілим від корупційного правопорушення. З точки зору пропорційності реагування на корупційні правопорушення пропонується запровадити цільове використання відшкодованих коштів від вчинення корупційних правопорушень (зокрема їх спрямування на зменшення рівня інфляції, максимального збереження цін на продукти харчування першої потреби, збереження цін на комунальні послуги), адже саме так потерпілі як суспільство в цілому могли б відчувати пропорційність реагування на такі правопорушення. Потерпілі також можуть здійснити внесок у протидію корупції.

Крім того, значною є роль громадських організацій та волонтерів. Це стосується як можливості вчинення кримінальних правопорушень (корупційних та загально кримінальних (контрабанда, перепродаж гуманітарної допомоги, шахрайство та ін., а також у складі організованих груп та злочинних організацій), так і їх внеску у протидію злочинності. Громадянське суспільство має отримати більшу вагу у протидії корупційним схемам.

Крім того, видається, що було б ефективно надавати певним громадським організаціям доступ до Єдиного реєстру досудового розслідування (з додержанням процедури, яка б стосувалась обмежень розголошення відповідної інформації, уповноваженням на такі дії конкретної особи із додержанням чинного законодавства та загальновизнаних принципів, зокрема законності, пропорційності, презумпції невинуватості) для моніторингу, зокрема корупційних кримінальних правопорушень та вчинених у складі організованих груп та злочинних організацій. Кожен громадянин має право на інформацію.

Враховуючи рівень латентності та довге розслідування кримінальних правопорушень можна констатувати недостатність цілісності картини злочинності в країні згідно даних офіційної статистики. Отже, необхідні нові інструменти щодо аналізу та роботи із статистичними даними. Ефективним інструментом видається, можливість роботи з Єдиним реєстром досудового розслідування додаткових категорій осіб та громадських організацій щодо здійснення відповідного моніторингу. Наявність такого доступу у відповідних громадських організацій сприяло б отриманню більш повної картини протидії злочинності, зокрема корупційній.

4. Не в останню чергу успіх протидії корупційним практикам залежить від прозорості та пропорційності притягнення винуватих у цій сфері до кримінальної відповідальності, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та додержання принципів кримінального права. Протидія будь-якому злочину не зможе мати успіх, якщо задля такої протидії законодавець та/або правозастосувач буде постійно відступати від загальноприйнятих принципів права та кримінального права, зокрема законності, презумпції невинуватості, ставлячи доцільність на перше місце.

Пропонується виключити з КК України обмеження, які стосуються застосування заохочувальних заходів (можливості звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від відбуття покарання з випробуванням та ін.) осіб, які вчинили корупційні правопорушення. А саме виключити із ст. 45, 46, 47, 48, 69, 74, 75, 79, 81, 82, 87, 89, 91 КК слова «крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією». Порухення правил безпеки дорожнього руху не охоплюються змістом статті, але з точки зору єдності підходів застосування принципів, виключення обмежень застосування заохочувальних норм до цієї категорії порушень також є пропорційним заходом. Такі зміни будуть сприятливими в контексті протидії корупційним правопорушенням, оскільки положення закону будуть відповідати принципам кримінального права (зокрема визначеності, пропорційності, рівності, законності). Також це дасть можливість звільняти від відповідальності

пособників та осіб причетних до таких правопорушень, що сприятиме викриттю організаторів з їх боку. Отже, буде сприяти протидії такій злочинності з використанням складних корупційних схем.

5. У повоєнний період проблематика корупції, в тому числі її взаємозв'язок з організованою злочинністю, враховуючи аналіз статистичних даних, – залишиться. Крім того, корупційні практики залишаються вкоріненими в суспільне життя. Напрацьовані схеми контрабанди гуманітарної допомоги, призовників будуть застосовуватись щодо вчинення інших корупційних правопорушень. Для протидії топ корупції та організованої злочинності необхідна політична воля. Зараз від цього також залежить вступ України до Європейського Союзу. Ключовою має бути не тільки топ корупція та організована злочинність, але також робота із суспільною свідомістю та сприйняттям корупції як негативного явища, впровадження дійсно прозорих процедур, оподаткування, забезпечення реального захисту для викривачів корупції. Також слід звертати увагу на нові та вже звичні способи функціонування корупції та організованої злочинності, зокрема Телеграм-канали, групи у Вайбер та ін.

Реагування на корупційні правопорушення потребують комплексного підходу, який включає: 1) власне притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень та призначення їм пропорційного покарання та/або застосування заходів кримінально-правового характеру; 2) здійснення моніторингу статистичних даних, аналітику корупційних правопорушень, Телеграм-каналів, групи у Вайбер та інших соціальних мережах з метою формування ефективних та пропорційних стратегій протидії, аналітики особливостей таких правопорушень та прогнозування рівня їх вчинення; 3) здійснення просвітницької діяльності серед населення (зокрема з боку громадських організацій та прес служб правоохоронних органів) щодо рівня небезпеки таких правопорушень, особливостей їх вчинення, гарантій для викривачів та ін.; 4) цільового використання відшкодованих коштів від

корупційних правопорушень (зокрема на зменшення рівня інфляції) та відповідного звітування.

Список використаних джерел:

1. Від початку повномасштабного вторгнення РФ викрито понад 360 організованих злочинних груп, які допомагали чоловікам призовного віку незаконно перетинати кордон. 28.02.2024. Ukrinform.
<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3833237-vid-pocatku-vijni-vikrili-ponad-360-grup-aki-perepravlali-uhilantiv-za-kordon-dpsu.html>
2. Вирок Березівського районного суду Одеської області від 26.07.2023. Справа № 494/935/23. Провадження № 1-кп/494/106/23.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/112427583>.
3. Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 06 жовтня 2022. Справа № 495/7694/22. Номер провадження 1-кп/495/782/2022. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106633037>
4. Вирок Київського районного суду міста Одеси від 16 квітня 2024 року. Справа №947/25298/23. провадження №1-кп/947/331/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118371202>
5. Вирок Комінтернівського районного суду Одеської області від 06.02.2024 року. Справа № 504/63/24. Номер провадження 1-кп/504/470/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116781090>
6. Вирок Комінтернівського районного суду Одеської області від 22.05.2024. Справа № 504/4953/23. Номер провадження 1-кп/504/444/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119202532>
7. Вирок Малиновський районний суд м. Одеси від 15 квітня 2024 року. Справа № 521/2985/22. Провадження № 1-кп/521/565/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118637814>
8. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 31 травня 2024 року. Справа № 521/4649/24. Пр-ня по справі № 1-кп/521/1388/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/119414506>

9. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 15 квітня 2024 року. Справа № 521/2985/22. Провадження № 1-кп/521/565/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118637814>

10. Вирок Овідіопольського районного суду Одеської області від 19 вересня 2022 року. Справа № 509/5153/21.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106308660>

11. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 10 листопада 2023 року. Справа №522/20913/23. Провадження №1-кп/522/3022/23.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114810934>.

12. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 05 грудня 2023 року. Справа №522/18372/23. Провадження № 1-кп/522/2873/23.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115454262>.

13. Вирок Саратського районного суду Одеської області від 20 березня 2024 року. Справа № 513/398/24. Провадження № 1-кп/513/86/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/117782874>.

14. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 22.04.2024 року. Справа № 523/6166/24. Провадження №1-кп/523/1147/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/118716460>

15. Вирок Суворовського районного суду міста Одеси. Справа № 523/13361/24. Провадження №1-кп/523/1385/24.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/121425475>

16. Вирок Суворовського районного суду міста Одеси від 13.12.2023 року. Справа № 523/10545/20. Провадження №1-кп/523/454/23.
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/115613403>

17. Волкова К. В Одесі виявили підземні сховища з контрафактними цигарками на 89 млн грн. Суспільне. Одеса. 9 жовтня 2023.
<https://suspilne.media/odesa/590251-v-odesi-viavili-pidzemni-shovisa-z-kontrafaktnimi-cigarkami-na-89-mln-grn/>

18. Демократія, безпека та соціальне становище: думка респондентів в Одеській області у 2023 році. 2023. Опитування. Фонд «Демократичної

ініціативи» ім. І. Кучеріва. <https://dif.org.ua/article/demokratiya-bezpeka-ta-sotsialne-stanovishche-dumka-respondentiv-v-odeskiy-oblasti-u-2023-rotsi>

19. Др'омін, В.М. 2018. Кримінологічні функції та кримінологічна діяльність ДБР. *Державне бюро розслідування: на шляху розбудови* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 16.06.2018) / редкол.: Х.О. Ульянова (голова ред.), В.М. Др'омін [та ін.] ; НУОЮА. Одеса : Юридична література. С. 375-379.

20. Дудоров, О.О. 2022. Кримінально-правові проблеми сучасної України (вибрані праці). К.: Вайте.

21. Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. 2024. Офіційний сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. <https://corruptinfo.nazk.gov.ua/reference/map>

22. Звіт Генеральної прокуратури «Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями» за січень-грудень 2022 та 2023 року. Сайт Офіс Генерального прокурора. <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2>

23. Звіти про стан протидії корупції за 2021, 2022, 2023 рік. Портал МВС. <https://mvs.gov.ua/uk/activity/prevention-corruption/statistika>.

24. Зубар Д. Керівництво митниці Одещини викрили у розкраданні сотень мільйонів на експорті зерна – СБУ. 3.01.2023. <https://suspilne.media/odesa/351732-kerivnictvo-mitnici-odesini-vikrili-u-rozkradanni-soten-miljoniv-na-eksporti-zerna-sbu/>

25. Edward Lucas. 2022. We need an international corruption court. The Times. 21.11.2022. Available at: https://www.thetimes.co.uk/article/8bb4a5d6-6909-11ed-85fc-6c020d5ba0b7?share_token=317a003a4aed8a857111aec26c21a896&fbclid=IwAR0r_51hobbVDt9bOWXepySKlowxl5Xq6E8f9W3N5MEXAs9LvuBhsBuKacw [In English].

26. Fight against organized crime: Council sets out 10 priorities for the next 4 years. 2021. Council of the EU. Press release. 26 May 2021. Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/05/26/fight-against-organized-crime-council-sets-out-10-priorities-for-the-next-4-years/> [In English].

27. Гришанова Н. 2023. Верховна Рада ухвалила Закон про відновлення е-декларування з пропозиціями Президента. *Юрліга*. Новини. 20.09.2023. – Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/news/222314_verkhovna-rada-ukhvalila-zakon-pro-vdnovlennya-e-deklaruvannya-z-propozitsiyami-prezidenta.

28. Калашник П., Прасад А. 2023. Українці викурили торік близько 7 млрд контрафактних сигарет. Тіньовий тютюновий ринок суттєво зріс. 10 травня 2023. *Forbes*. <https://forbes.ua/news/ukraintsi-vikurili-torik-blizko-7-mlrd-kontrafaktnikh-sigaret-tinoviy-tyutyunoviy-rinok-suttevo-zris-10052023-13566>

29. Каретою «швидкої» перевозили «хворих»: на Одещині перекрили канал втечі ухилинтів за кордон. 02.11.2023. *Сайт Міністерства внутрішніх справ*. Новини. <https://mvs.gov.ua/news/karetoiu-svidkoji-perevozili-xvorix-na-odeshhini-perekrili-kanal-vteci-uxiliantiv-za-kordon-video>

30. Коломोєць, Т.О., Кушнір, С.М. 2019. Пропорційність як нормативно-закріплений «фільтр» використання ресурсу моніторингу способу життя. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 4. С. 152-157

31. Хавронюк, М.І. 2020. В очікуванні «неконституційності» всього... *Дзеркало тижня*. Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/LAW/v-ochikuvanni-nekonstitutsijnist-vsogo.html>. [Українською мовою].

32. Kupatadze, A. 2021. Corruption and Illicit Tobacco Trade. *JIED*. 3, 2, pp. 217–223. DOI: 10.31389/jied.94. Available at: <https://jied.lse.ac.uk/articles/10.31389/jied.94> [In English].

33. Контрабанда наркотиків, призовники та організатори бізнесу: ситуація на кордоні. 2023. Державна прикордонна служба України. Режим доступу: <https://mvs.gov.ua/news/kontrabanda-narkotikiv-prizovniki-ta-organizatori-biznesu-situaciia-na-kordoni> [Українською мовою].

34. Мельничук Т. Організована злочинність та нелегальні ринки в умовах російської війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. С. 405-411. [Українською мовою].

35. Михайленко, Д.Г. 2017. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 582 с.

36. Нові правила ввезення гуманітарної допомоги: просто, швидко, прозоро. 2023. *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*. 29.08.2023. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/23034.html>.

37. Організована та економічна злочинність. 2022. / С.В. Ківалов, В.О. Туляков, Б.М. Головкін, Л.І. Аркуша, Мельничук Т.В.; В.І.Маркін, Д.Є. Крикливець); за ред. В.О. Тулякова. Електрон. вид. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія».

38. Післявоєнна злочинність: тенденції та ризики. 2023. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 26.06.2023. <https://niss.gov.ua/news/video/pislyavoyenna-zlochynnist-tendentsiyi-ta-ryzyky>

39. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on combating corruption, replacing Council Framework Decision 2003/568/JHA and the Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union and amending Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council Brussels, 3.5.2023 COM(2023) 234 final. 2023/0135(COD). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A234%3AFIN> [In English].

40. Port in storm: Organized crime in Odesa since the Russian invasion. 2023. Report of the Global Initiative Against Transnational Organized Crime. Available at: <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/09/Port-in-a-storm-Organized-crime-in-Odesa-since-the-Russian-invasion-GI-TOC-September-2023.pdf> [In English].

41. Сайт EUACI. 2023. Боротьба з корупцією в Україні – основна мета EUACI. Режим доступу: <https://euaci.eu/ua/who-we-are/about-programme>.

42. СБУ викрила депутата Одеської облради та його дружину на розтраті понад 24 млн грн бюджетних коштів на ремонти об'єктів соціальної

інфраструктури. 2023. *Укрінформ*. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3732395-v-odesi-deputata-oblradi-ta-jogo-druzinu-pidozruut-u-rozkradanni-ponad-24-miljoniv.html> [Українською].

43. СБУ викрила керівницю громадського об'єднання, її батька та голову навчального центру, які підробляли документи ухилянтів та відправляли за кордон за \$8 тис., як моряків. 16.12.2022. *Espresso.tv*. <https://espresso.tv/vidpravlyali-za-8-tis-yak-moryakiv-v-odesi-vikrili-skhemu-vtechi-ukhilyantiv-za-kordon> [Українською].

44. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю. 2022. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р. Київ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-%D1%80#Text>

45. ТСК і Нацполіція домовилися запровадити персональну відповідальність керівників правоохоронних органів за нелегальний продаж сигарет. *Interfax*. 06.06.2023. <https://interfax.com.ua/news/general/915027.html>

46. Труднощі після ідентифікації у банку: ВПО повідомляють про припинення пенсійних виплат. 2024. *Сайт Української Гельсінської спілки з прав людини*. <https://www.helsinki.org.ua/articles/trudnoshchi-pislia-identyfikatsii-u-banku-vpo-povidomliaiut-pro-prypynennia-pensiynikh-vyplat/>

47. Туляков В.О. 2023. Режими кримінально-правового регулювання у європейському вимірі. *Юридичний науковий електронний журнал* : Електронне наукове фахове видання / Запорізький національний університет Міністерства освіти і науки України. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», № 4. С. 539-542. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/128>

48. Туляков, В.О. 2022. Війна та злочинність: методологія кримінологічного аналізу. Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін. Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін. С. 20-24.

49. Fiona de Londras and Fergal F. Davis. Controlling the Executive in Times of Terrorism: Competing Perspectives on Effective Oversight Mechanisms. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 30, Issue 1, Spring 2010, pp. 19–47. URL: <https://academic.oup.com/ojls/article-abstract/30/1/19/1529107?redirectedFrom=fulltext>

50. Yuval Noah Harari. 2024. How to prevent a new age of imperialism. *Economist*. Jun 3rd 2024. https://www.economist.com/by-invitation/2024/06/03/yuval-noah-harari-on-how-to-prevent-a-new-age-of-imperialism?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAAR3Z8TA1YjQ2XeW3d9s_1VcbgYR2q-c-b2QwQ-6Vq5aAEZpiBAyvT0iv4ak_aem_AWiYpqHZNASFF_bkj_XaSMYmJ2PquCpfXgWPT5TeMCAotKSWATNQoaPstPecbBKtGsCCBBZc0b2UfmB5mJRpfh2D